

JEZIČNA POLITIKA EUROPSKE UNIJE: NERJEŠIVO ILI PITANJE KOJE SE RJEŠAVA SAMO OD SEBE

Ivo Žanić

*Sveučilište u Zagrebu,
Fakultet političkih znanosti*

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Autor u članku razmatra pitanje jezične politike Europske unije, nastojeći pokazati da je to pitanje znatno kompleksnije od dvopolne strukture u jezičnim pitanjima, kojom se čitav problem svodi na sukob dvaju temeljnih načela: demokratskoga, sa snažnim naglas-
kom na identitetsko-simboličnim, odnosno kulturnopovijesnim aspektima, koje svima daje jednaka prava i priznaje jednaku vrijednost neovisno o broju govornika, i funkcional-
no-praktičnoga, ili "tržišnoga", odnosno socioekonomskoga, koje reducira broj jezika i pri-
tom prednost neizbježno daje jačima i većima. Da bi ukazao na činjenicu da je jezična po-
litika Europske unije znatno kompleksniji problem autor se ne ograničava samo na pitanje
statusnog pitanja jezika (službeni jezici, radni jezici, regionalni jezici itd.), već i na pitanja
razine komuniciranja koja je na djelu unutar same Unije, usporedbi s modelima ili sistemi-
ma međunarodne komunikacije koji bi sustavu EU eventualno mogli biti uzor i na kraju,
širih svjetonazornih ili političko-ideoloških koncepcija vezanih uz jezičnu politiku.

I.

Prijepodne 21. srpnja 2004. na ple-
narnoj sjednici šestog saziva Europsko-
ga parlamenta u Strasbourgu za govornicu je izišao premijer zemlje predsjedateljice Vijeća ministara EU u prvom polugodištu. Pozdravio je *časne članove Europskog parlamenta, Chomhaltai Onóracha de Pharlaimint na hEorpa*, izabrane 10-12. lipnja u 25 država člana, čestitao im na uspjehu i objašnjavao

važnost "najveće supranacionalne primjene demokracije u svjetskoj povijesti", sve to na jeziku na kojemu mu ime glasi Parthalán Ó hEachtairn, što je malo tko u dvorani znao. Onda je načinio malu dramsku pauzu i nastavio na engleskome, na kojemu se, kako su svi prisutni dobro znali, zove Bartholomew, odmila Bertie Ahern:

Gospodine Predsjedniče, vidim da neki zastupnici imaju teškoća u dobi-

vanju prijevoda s irskog jezika. Možda ćemo, kada irski stekne puno priznanje u Europi, imati teškoću manje.

Potom se vratio glavnoj temi, izvještaju o irskom predsjedanju, i dokraja govorio na engleskome. U raspravi je još troje zastupnika djelomično govorilo na irskome, no nitko nije reagirao na upotrebu jezika koji nije među onima kojima se služe tijela Unije.

Na popodnevnom dijelu sjednice bilo je pak življe čim se javio zastupnik iz Katalonije Bernat Joan. On se nije, kao Ahern, obratio predsjedniku Parlamenta Josepu Borrellu Fontellesu, nego netom imenovanome mandataru Europske komisije, Portugalcu Joséu Manuelu Durãou Barrosu, a i govornička strategija bila mu je drugačija: dok je Ahern samo uvodni dio govora održao na jednome, a ostatak na drugome jeziku, Bernat je svaku rečenicu izgovarao na katalonskome, pa je ponavljao na engleskome. No, poruke se nisu razlikovale, jer je i on tražio službeno priznanje svojega jezika, čak time uvjetovao potporu katalonskih birača Europskom ustavu:

Ne bude li tako, kako možemo poduprijeti tekst koji ne priznaje nacije bez države – katalonske zemlje, u našem slučaju – niti daje službeni status jeziku poput katalonskoga, kojim govori 10 milijuna ljudi? Voljeli bismo vidjeti Europu sastavljenu od njenih stvarnih naroda, Europu koja se prema svakome jednako odnosi kada su u pitanju prava, uključivši nacionalna prava za bezdržavne nacije, Europu koja je potpuno demokratska...

U tom trenutku prekinuo ga je Borrell Fontelles, “Europljanin, Španjolac i Katalonac”, kako je sam sebe odredio u nastupnom govoru kada je 20. srp-

nja izabran za predsjednika Europarlamenta, te upozorio da se “rečenice na katalonskome neće unijeti u zapisnik sjednice, jer se ne mogu ni razumjeti ni prevesti”. Nato se javio samostalni zastupnik, član desničarske francuske Nacionalne fronte Bruno Gollnisch, i u potporu Joanu podsjetio da je on prošle godine u istome tijelu govorio i podnio predstavku na latinskome, što je sve bez problema ušlo u zapisnik.¹

Tako su se u tri istupa susrele tri važne teme koje, ako već ne od samog početka, a ono svakako posljednjih dvadesetak godina sve više prodiru ne samo u službene i neslužbene rasprave unutar Unije nego i u sve politiziraniju javnost: Ahernov istup tiče se statusa malih ali “državnih” jezika članica EU, Joanov pak statusa autohtonih ali “bezdržavnih” jezika, a Gollnischev ideja da se kao zajednički medij komunikacije u Uniji iz praktičnih razloga uvede jedan jezik, bilo vrijednosno-simbolično neutralan, bilo takav koji će simbolizirati njen dubinski kulturno-povijesni identitet, u rasponu od *interlingue*, reformiranog latinskoga bez fleksije, preko *romanica*, svojevrsne sinteze latinskoga i esperanta, do najčešće esperanta.² (Da zasad ne spominjemo četvrto kontroverzno, kompleksno, pa i eksplozivno pitanje, ono o statusu neautohtonih, “novih” ili useljeničkih jezika poput kurdskoga, arapskoga i turskoga). Oči-

¹ Ovi i drugi istupi u Parlamentu, kao i životopisi, pod odgovarajućim datumima i imenima, na <http://www.europarl.eu.int>.

² Osim pojedinih intelektualaca, u tome su među političkim snagama najuporniji Europski radikali, koji su i na konvenciji potkraj 2003. u Bruxellesu donijeli rezoluciju u tom smislu.

to, na dnevni red ubrzano, pa i s nervozom stiže komplicirana, nipošto samo (socio)lingvistička, te emocijama i simbolikom bremenita tema jezične politike EU.

Na prvi se pogled čini da se korijeni barem one popodneve rasprave mogu odčitati već iz životopisa – političkih i građanskih – dvojice Katalonaca, pa da u biti nije drugo doli prijenos domaćih, španjolskih tema na supranacionalnu razinu.

Politički, obojica su na lijevom centru, socijalisti, ali Socijalistička stranka Katalonije (PSC) Borrella Fontellesa samo je regionalni dio nacionalne Socijalističke radničke stranke Španjolske (PSOE) sa sjedištem u Madridu, dočim Joanova Katalonska republikanska ljevica (ERC) zagovara katalonsku nezavisnost, te partnere traži mimo Madrida, na subdržavnim razinama u Španjolskoj i drugdje. Borrell Fontelles je izabran na listi PSOE i u Strasbourgu pripada drugoj najjačoj grupaciji, Europskim socijalistima (200 zastupnika iz 23 države), dok je Joan s liste *Europa narodā* koju je činilo desetak španjolskih regionalnih stranaka, a u Strasbourgu pripada zajedničkoj, snagom četvrtoj grupaciji (42 zastupnika iz 13 zemalja) koju čine Europska federacija zelenih i Europski savez za slobodu, u kojemu su stranke bezdržavnih nacija koje zastupaju punu državnost ili neku vrstu devolucije za svoja područja; u Europarlament su ušli velški, škotski, galicijski, baskijski, aragonski, katalonski i flamanski kandidati.

Profesionalno, Borrell Fontelles je inženjer aeronautike, magistar energetike, dvostruki doktor znanosti – iz primijenjene matematike i ekonomskih znanosti, te sveučilišni profesor

ekonomske analitike. Do ulaska u politiku radio je u državnoj naftnoj kompaniji, a u tijelima EU bavio se transportom, financijama i telekomunikacijama. Joan je nešto posve drugo: romanopisac, esejist i dramski pisac, bivši predsjednik Društva katalonskih pisaca, doktor filoloških znanosti i profesor katalonskog jezika i književnosti. Nije neočekivano što je u Europarlamentu postao članom Odbora za kulturu i obrazovanje.

Tako ispada da su se u strasbourškoj dvorani sučelili tipični predstavnici dvaju iskustava i svjetonazora: tehnokrat (koji k tome mrtav-hladan kaže sunarodnjaku da ga ne razumijel!) i kulturnjak, ili racionalni ekonomist i nepraktični umjetnik, ili pragmatičar i idealist, ili kozmopolit i nacionalist, ili...

Iako ni ta dimenzija nije zanemari-va, stereotip se razgrađuje čim se uzmu u obzir ostali protagonisti. Najprije, Irac koji je, postavši predsjednikom vlade, morao usavršavati irski, formalno prvi službeni jezik svoje zemlje, jer se jedva umio izraziti u iole složenijim temama. Zatim, francuski rasist i desničar, zastupnik iz zemlje što je u Europi simbol upravne centralizacije i posljednoga jezičnog unitarizma, koji principijelno ustaje u obranu katalonskoga socijalista i separatista, i k tome se u 21. stoljeću u parlamentu služi latinskim, a pritom nije, recimo, kakav klasični filolog ili arheolog zanesen antikom nego profesor malajskog/ indonezijskoga jezika i – današnjem *big businessu* itekako potrebnih – japanskog jezika i kulture na Sveučilištu u Lyonu.

Makar se nije oglasio, valja spomenuti i Portugalca koji je, čim je predložen za predsjednika Europske komisije,

otišao u Pariz i doživio ovacije javnih radnika i medija svih ideoloških afiniteta, ali ne zato što bi za kratka posjeta dospio nešto kapitalno učiniti nego zbog toga jer se u javnosti i službenim razgovorima koristio izvrsnim francuskim, pa ni sam predsjednik Jacques Chirac nije skrivao zadovoljstvo neovisno o tome što su sami razgovori bili napeti i zapravo neuspješni.

Istupi su, međutim, daleko od toga da budu samo folklor. Taj dan bio je samo malen isječak duboko ideologizirana i višeslojna konteksta s dalekosežnim političkim i funkcionalnim konsekvencijama za EU. U igri je "štošta na mnogim razinama (individualnoj, regionalnoj, socijetalnoj, globalnoj) i u mnogim domenama (kulturnoj, političkoj, ekonomskoj), podjednako u lokalnim lingvističkim ekologijama i na europskoj makrorazini" (Phillipson 2002: 13).

Rasprava o jezicima može se, dođuše, svesti na sukob dvaju temeljnih načela: demokratskoga, sa snažnim naglaskom na identitetsko-simboličnim, odnosno kulturnopovijesnim aspektima, koje svima daje jednaka prava i priznaje jednaku vrijednost neovisno o broju govornika, i funkcionalno-praktičnoga, ili "tržišnoga", odnosno socio-ekonomskoga, koje reducira broj jezika i pritom prednost neizbježno daje jačima i većima. Drugačije kazano, EU je u trajnoj i dosad očito neuspješnoj potrazi za čarobnim štapićem koji bi uravnotežio raznovrsnost i djelotvornost, no cjelina problema daleko je od takve dvopolne strukture.

Ponajprije, postoje različiti statusni tipovi jezika: 1) službeni i radni jezici Unije, što su, vidjet će se, nejasne i protuslovne kategorije; 2) službeni i nacio-

nalni jezici država članica; 3) regionalni jezici sa službenim statusom u regionalnim (pokrajinskim) ustavima ili statutima, kao baskijski u Baskiji ili njemački u Južnom Tirolu/ Alto Adigeu; 4) regionalni jezici bez takva statusa, npr. korzički; 5) neteritorijalizirani jezici kao jidiš i romski; te 6) neteritorijalizirani jezici novih (migrantskih) zajednica poput turskoga, kurdskoga ili berberskoga.

Kao drugo, valja razlikovati komunikacijske zahtjeve ili razine u pogledu same EU, odnosno: 1) komunikaciju unutar europskih institucija, s načelnom demokratskom pretpostavkom da se svatko mora moći izraziti na svojem jeziku; 2) komunikaciju između institucija Unije i građana, koja se dijeli na opću komunikaciju i razmjenu informacija, te zaštitu svih jezika, dakle i regionalnih, koji su u *Petnaestorici* bili materinski za 40 milijuna stanovnika; 3) komunikaciju između Unije, uključivši institucije i građane, i ostatka svijeta, gdje se npr. prema Latinskoj Americi koristi španjolski, koji u samoj Uniji ima manje-više drugorazredan status, a prema Magrebu i većini subsaharske Afrike francuski.

Kao treće, raznolikost nije manja ni među modelima ili sistemima međunarodne komunikacije koji bi eventualno mogli biti uzor: 1) sistem EU, jedinstven po tome što prihvaća jezike svih članica, te svima osigurava simultano prevođenje i sve dokumente prevodi na sve jezike; 2) sistem UN, većine supranacionalnih institucija i dobra dijela međunarodnih udruženja i nevladinih organizacija, koji rabi nekoliko jezika, sa simultanim prevođenjem usmenih istupa i prijevodom dokumenata; 3) sistem mnogih multinacionalnih kompanija, kada svi sudionici komunikacije

rabe isti jezik koji je ujedno nečiji nacionalni ili izvorni jezik, neovisno o tome je li dotični prisutan u sistemu kao formalni član, što je obično engleski, a takvu sistemu pripadala je i upotreba ruskoga na sastancima u nekadašnjem sovjetskom bloku; 4) sistem organizacija koje se služe međuetničkim jezikom koji nije prirodni jezik nekoga naroda, npr. swahilijem ili esperantom; 5) skandinavski ili švicarski model, kada se svatko služi svojim jezikom, te nema prevođenja, jer svi sudionici razumiju sve upotrijebljene jezike, što se, npr. primjenjuje na sastancima zrakoplovne kompanije SAS ili u Švicarskoj u intelektualnim sredinama, a do pedesetih godina tako je u pravilu bilo i u saveznom parlamentu, jer se podrazumijevalo da svi razumiju njemački, talijanski i francuski; sistem je realno neostvariv s više od tri jezika bez obzira na njihovu eventualnu srodnost.

Kao četvrto, kroz prizmu jezične politike prelamaju se i barem četiri šire svjetonazorne ili političko-ideološke koncepcije: 1) zagovornici engleskoga kao europskoga kontaktnog jezika, sve češće s argumentom kako se na globalnoj razini toliko diversificirao da se više ne može poistovjećivati sa SAD (ili Britanijom), dakle da je postao vrijednosno neutralan, te da je, onako kako već postoje profilirani indijski, australski, karipski i drugi lokalni standardi, legitimno standardizirati i "kontrolirani europski engleski", *eunglish*, koji ne bi implicirao povlaštenost britanskih i drugih izvornih govornika; 2) zagovornici ograničene višejezičnosti na razini nacionalnih, odnosno državnih jezika; 3) regionalisti i separatisti, kojima se pridružuju i migrantske zajednice, koji načelno zagovaraju jednak status svih jezika; te 4) tehnološki

optimisti koji vjeruju u "skoru" dostupnost punog automatskoga prevođenja, pa će politički aspekti problema nestati sami od sebe.

II.

Neposredan povod onakvu Ahernovu uvodu bila je objava irske vlade, kojoj je na čelu upravo on, da s Komisijom i članicama razgovara o priznanju irskoga "i kao službenoga i kao radnoga jezika", te najavila formalan zahtjev u tom smislu do kraja godine. Joan je pak samo slijedio stav svih relevantnih katalonskih političkih snaga da se ne glasuje za Nacrt Europskoga ustava ne prizna li se njime katalonskome službeni status u EU. I zaista, tjedan dana potom španjolski ministri europskih i vanjskih poslova najavili su da će ta država zatražiti službeno priznanje katalonskoga, galicijskoga i baskijskoga na europskoj razini, te podnijeti formalan zahtjev čim to učini Irska za irski, jer je jezik, "kao prvi izražaj svake ličnosti, neotuđivo ljudsko pravo".³ Odmah se oglasila i eurozastupnica Jill Evans iz velške autonomističke stranke Plaid Cymru, te službeno zatražila od britanskog ministra vanjskih poslova neka postupi kao i španjolski kolega i zatraži priznanje velškoga, te za početak zatražila službeni prijevod Europskog ustava na velški.⁴

U području jezične politike – stvarnoga i formalnoga statusa jezika, funk-

³ Alexia Bos Solé: Spanish Ministers continue to support EU official status for Catalan, Basque and Galician, na: <http://www.agencebre tagnepresse.com/fetch.php?id=1291>

⁴ Plaid Wants Welsh as EU Language, BBC News 27.09.2004, na: <http://bbc.co.uk/go/pr/fr/-/1/wales/3694358.stm>

cionalnih registara i upotrebnih domena, jezičnih i obrazovnih politika, identitetske i komunikacijske uloge, odnosa *malih* između sebe i prema *velikima*, *velikih* između sebe, te svih zajedno prema *najvećemu*, engleskome – povlači se u EU svakodnevno niz poteza s neprijepornim iako ne uvijek predvidivim učincima na regionalnim, nacionalnim i nadnacionalnim razinama, u političkom, pravnom, kulturološkom, komunikacijskom i sociolingvističkom pogledu. Sve to dio je velikoga europskoga jezičnog prestrajavanja kao integralna dijela onoga što sociolingvistika ili geolingvistika zovu *novim svjetskim jezičnim poretkom* ili *globalnim jezičnim sistemom* (De Swaan 2001).

Takve rasprave odraz su i dubljih, stratejskih dilema o tome kojim će smjerom napredovati europska integracija: da li prema *ekonomskome* ili *identitetskome* modelu, hoće li biti “trgovačko društvo” ili i definiran kulturološki identitet. U sklopu toga oživljavanje i uspon velškoga i drugih *zaboravljenih* jezika nije (samo) politički folklor ni fiksacija intelektualnih elita koje nadoknađuju ono što su propustile – ili bile prisiljene propustiti – u 19. stoljeću nego sve važnije pitanje jezične politike EU, pitanje s realnom političkom težinom izravno vezano za formalnopravnu, ali i stvarnu jezično-komunikacijsku budućnost Europe između monolingvalnosti, polilingvalnosti, plurilingvalnosti i – kakofonije.

Ono skreće pozornost i na nemale praznine i nedorečenosti jezičnopravne regulative Unije, koje onda neizbježno imaju kapitalne izvanjezične implikacije. Kada, naime, katalonske političke snage traže priznanje jezika, EU ih može odbiti ili ignorirati u skladu sa svojim propisima koji priznaju samo

“državne” jezike, no nema pravne osnove odbiti vladu iz Madrida kada podnese jednak zahtjev. EU, naime, preuzima jezičnu regulativu članica i ako središnja vlast kaže da je katalonski službeni jezik u Španjolskoj (ili nizozemska isto za frizijski), on ulazi u popis službenih jezika EU sa svim realnim i simboličnim konsekvencijama.

III.

Jezična je politika “skup racionalnih i uglavnom institucionaliziranih postupaka kojima neko društvo utječe na jezične oblike javne komunikacije i na formiranje svijesti svojih sudionika o tim oblicima” (Škiljan 1988: 8). Može se, naravno, reći da je i izostanak formalne jezične politike također nekakva jezična politika, kako je lako provjeriti i u iscrpnom prikazu, zapravo knjizi *Europska Unija u 10 lekcija* Pascala Fontainea na internetskim stranicama Ministarstva za europske integracije: među podacima o svim tijelima, djelatnostima i politikama Unije samo o jeziku i jezičnoj politici nema ni riječi.

Osnivački ili Rimski ugovor EEZ-a 1957. određuje u čl. 314 da su sve četiri jezične verzije teksta – francuska, njemačka, nizozemska i talijanska – jednako autentične, čemu su kasnije, kako je koja zemlja pristupala, dodavani njihovi jezici, ali nema ništa o njihovu korištenju u institucijama, dakle o jezičnoj politici. Pitanje je ostavljeno Vijeću ministara, a ono je svojom prvom uredbom u travnju 1958. navelo da su ona četiri jezika službena u Zajednici. To tada nije bio ni politički niti praktični problem: četiri jezika, kada se prevodi sa svakoga na svaki, čine 12 prevodilačkih parova, dočim je danas, s 20 službenih jezika, potrebno 380 takvih pa-

rova, čak ako se i zanemari često anegdotalno (zlo)rabljeni argument da za neke kombinacije, npr. finsko-malteski ili novogrčko-danski jednostavno nema kvalificiranih osoba, a ni kandidata za školovanje koje EU nudi o svom trošku.

Jedina razina na kojoj se dosljedno primjenjuje službeni režim ravnopravnosti svih jezika jesu službeni dokumenti, dakle oni koje donesu tijela ovlaštena za donošenje odluka. Mimo toga svijest o višejezičnosti varira: na najvišim razinama političkog predstavljanja, npr. na najvišim razinama sastanaka Europskog vijeća osigurano je simultano prevođenje i svi se dokumenti prevode na 20 jezika, kao i na plenarnim sjednicama Europskoga parlamenta, ali što su hijerarhijske razine niže ili sastanci manje formalni, sve je manje višejezičnosti. Ministarski tematski sastanci i diplomatski susreti stalnih predstavnika prevode se na dva jezika: engleski i francuski, nerijetko i njemački, sastanci kojima pribivaju službenici zemalja članica i institucija održavaju se na prva dva, a katkad i na jednome, zna se kojemu, kao i u pravilu skupovi eksperata.

I dok je sadašnjost difuzna, rastrgana između demokratskih načela i realne disfunkcionalnosti, te svako malo proizvede ozbiljne sukobe, budućnost je posve nejasna. Još jučer, primjerice, držalo se da će veliko proširenje na Istok ojačati položaj njemačkoga zbog zemalja u kojima se taj jezik tradicionalno uči (Češka, Mađarska, Slovenija), ali nema znakova da se to događa. Ako je ona srpanjska sjednica Europarlamenta najavila novu fazu *jezičnih ratova*, onu između državnih i bezdržavnih (regionalnih) jezika, ratovi među prvima vode se poodavna, na najvišim dip-

lomatsko-državnim razinama. Dva ih primjera zorno ilustriraju.

Potkraj 1994. Francuska se spremala preuzeti polugodišnje predsjedanje *Dvanaesticom* s devet službenih jezika, s time što su s Novom godinom stizala još dva, jer su u Uniju ulazile Švedska i Finska, te u ovom pogledu irelevantna Austrija. Ministar za europske poslove Alain Lamassoure kazao je 28. prosinca na konferenciji na novinare da će "iz praktičnih razloga" biti nužno ograničiti broj radnih jezika na pet, najvjerojatnije engleski, francuski, talijanski, španjolski i njemački. Reakcija je bila munjevita i žestoka, a vodila ju je – i izvrsno koordinirala – Grčka. Predsjednik vlade A. Papandreou sutradan je poslao prosvjedno pismo francuskom kolegi E. Balladuru, grčkim veleposlanstvima u zemljama članicama naloženo je da ulože demarše dotičnim vladama, oglasili su se sindikati i sve stranke, pisci i znanstvene ustanove, čak atenski arhiepiskop, a ministar kulture posegnuo je, očekivano, i za kulturnopovijesnom simbolikom ističući da je grčki, "zajedno s latinskim, materinski jezik Europe, a danas i međunarodna znanstvena terminologija i 'dijalekt' kojim se koriste tehnokrati u EU i njenim tijelima imaju podrijetlo u grčkom jeziku". Prosvjedovala je i Nizozemska, s autoritetom zemlje utemeljiteljice, a reagirale su i Švedska, Finska i Danska.

Osim što je krivnja smjesta bačena na novinske izvjestioce, francusko veleposlanstvo u Ateni službeno je objavilo kako se ne namjerava dirati u jezični režim nego se samo htjelo naznačiti kako proširenje Unije donosi neke "tehničke probleme u organizaciji i djelovanju". Istaknuto je i da je francuskom predsjednikovanju među glavnim ciljevima promicati "europski kulturni identitet i

sve nacionalne kulture, te sve prijedloge kojima je svrha sačuvati europsku kulturnu raznolikost". Isto je ponovio i osobno predsjednik F. Mitterrand u Europskom parlamentu 17. siječnja 1995. u službenom govoru o prioritetima francuskoga predsjedanja, i još dodao, u očitom nastojanju da pobudi solidarnost na drugoj temi, kako su "svi jezici, uključivši francuski, na neki način ugroženi dominacijom engleskoga". U raspravi je i ministar vanjskih poslova A. Juppè odbacio tvrdnje nekih eurozastupnika da Francuska kani ograničiti broj radnih jezika u EU.⁵

Drugi veliki sukob izbio je kada je 1. srpnja 1999. Finska preuzimala predsjedanje *Petnaesticom*, sada s 11 službenih jezika, te se sutradan u Oulouu imao održati neformalni ministarski sastanak. Za razliku od formalnih, koji se prevode na sve jezike, takvi skupovi u načelu rabe tri: domaćinov, te dva nesporna. Tako su Finci samo dan ranije, mislilo se, tek forme i reda radi, sudionicima odaslali obavijest da će se prevoditi u trokutu finski-engleski-francuski, našto je u Njemačkoj nastala uzbuna. Odlučeno je da se skup bojkotira, a kancelar Schroeder napisao je iste večeri osobno pismo finskom kolegi Lipponenu neka "pitanje jezika još jednom uzme u razmatranje" ili će pak Njemačka "još jednom uzeti u razmatranje" svoje sudjelovanje na *svim* neformalnim sastancima. Kao i u Grčkoj, vladu je poduprla i oporba, te finsku odluku nazvala "skandaloznom". Bojkotu se pridružila i Austrija, a Ministar-

stvo vanjskih poslova u Beču objavilo je izjavu sličnu Schroederovoj.

Neformalnih ministarskih skupova trebalo je u tom polugodištu biti 12 i da ih dvije zemlje zaista bojkotiraju, Finska kao predsjedateljica doživjela bi jedva popravljivu blamažu. Stoga su Finci ponudili da Nijemci (i Austrijanci) govore njemački, što će se prevoditi kome bude trebalo, ali se izlaganja na drugim jezicima neće prevoditi na taj jezik. Nijemci su odbili i prizivali presedane kada je njihov jezik bio uključen u pun prijevodni režim, tj. za luksemburškog i britanskog predsjedanja. Sukob se zahuktao kada su, ohrabrene njemačkom upornošću, isto za sebe počele tražiti Italija, Španjolska i Nizozemska, pa se u potporu Finskoj morao oglasiti predsjednik Europske komisije Jacques Santer. Podsjetio je da na sastancima EU ima 178 mogućih jezičnih kombinacija, pa se članice obično pokoravaju praksi da se radi na engleskome i francuskome. Makar funkcionalistička, napomena je bila osnovana, ali je, svjesno ili ne, zanemarila okolnosti koje su se počele stjecati točno dvije godine ranije i iz kojih je Njemačka izvodila dalekosežnu, ponajmanje samo praktično-funkcionalističku argumentaciju. A tada se vidi i kako su nastala ona dva presedana.

Prvoga srpnja 1997. predsjedateljem je postao Luksemburg i samo kao treći jezik dodao engleski, jer su u toj zemlji francuski i njemački službeni jezici, pa su se podrazumijevali. Ni Britanija kao sljedeća nije morala odvajati posebno mjesto za svoj jezik, pa je francuskome kao drugome dodan njemački kao treći, logično i nesporno ne samo zbog gospodarsko-političke težine zemlje nego i zato što, s Austrijom, ima najviše izvornih govornika u EU – 90 milijuna.

⁵ Sabrane izjave na <http://www.hri.org/cgi-bin/brief?/news/greek/ana/1994/94-12-30.ana.txt> i (...)ana/1995/95-01-18.ana.txt. Ukratko i u Calvet 2002: 45.

Još lakše bilo je sa sljedeće dvije predsjedateljice: Austrijom u drugom polugodištu 1998. i Njemačkom u prvome 1999. Njemački se tako u dvije godine, “ni kriv ni dužan”, učvrstio kao treći jezik EU na ministarskoj razini.

A takva se stečevina ne ispušta lako, to prije što se ovdje dalo precizno predvidjeti što se može zbiti: ispadne li “zbog tehničko-organizacijskih razloga” njemački iz sustava pod finskim predsjedanjem, neće ga biti ni kada Finsku naslijedi još jedna mala zemlja, Portugal. Potom bi predsjedala Francuska, no od nje se nije mogla očekivati potpora. Ta zemlja, naime, još od sredine osamdesetih nastoji stvoriti svojevrstan romanski ili neolatinski jezični savez – i u Europi i na globalnoj razini, s latinskoameričkim zemljama – kao organiziran oblik suzbijanja dominacije engleskoga. (Ugrubo, u međunarodnim organizacijama, uključivši stručne, u kojima francuski gubi teren pred engleskim, Francuska bi podupirala španjolski kao vitalnijega kandidata, a zauzvrat u EU očekivala potporu Španjolske – i Portugala – za francuski.) Stoga se nije moglo isključiti da će Francuzi, kada dođu na red, pokušati kao treći jezik uvesti španjolski ili čak talijanski. Naslućivalo se to i iz načina na koji su francuski mediji i političari srednje razine komentirali spor s Finskom, uglavnom visoka i ironično: Nijemci nemaju mjere iako su dobili sjedište Eurobanke, a i EU je za himnu uzela “njihovu”, Beethoven-Schiller-Karajanovu *Odu radosti*.⁶

⁶ O tom sukobu v. npr. na <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/383669.stm>. – Dakako, i u jezičnoj, kao i u svakoj drugoj politici savezništva su promjenjiva i primarno interesna: kada je Komisija Romana Prodića u srpnju

Nakon dva mučna mjeseca Finska je objavila da je postignut dogovor: od 12 neformalnih skupova četiri će imati pun prijevod na dva jezika – engleski i francuski, na šest će vladati “ekstenzivniji jezični režimi”, ministri vanjskih poslova “tradicionalno” će dobivati pun prijevod na engleski i francuski, dok će se u taj sustav na susretima ministara financija, te eksperata za bankarstvo, financijsko planiranje, institucionalne investicije i mirovinske fondove uključiti i njemački.⁷

IV.

Sada se pak valja vratiti na početak. Irskim je još do 19. stoljeća govorila većina stanovnika otoka, ali je do početka 20. st. opstao samo u najsiromašnijem dijelu, uskom ruralnom pojasu na atlantskoj obali, *Gaeltachtu*, među manje od 18% stanovništva. Političari koji su ostvarili samoupravu, a onda i neovisnost na nj su gledali dvojako: jedni su ga, zbog takve socijalne osnovice, držali “nazadnim”, te u engleskome vidjeli jezik budućnosti, a drugi su bili uvjereni da ga je državnim mjerama moguće oživiti i u roku jedne, dvije generacije učiniti modernim polivalentnim i polifunkcionalnim idiomom koji će istisnuti engleski, što se pokazalo promašenom procjenom.

Ircima jezik naprosto nije bio nužan u definiranju nacionalnog identiteta

2001. izvela “jezični puč”, tj. predložila da se s režima tri radna jezika – engleskoga, francuskoga i njemačkoga, prijeđe na jedan, morala je odustati pred združenom akcijom Francuske i Njemačke (Calvet 2002: 46).

⁷ “Working languages at informal ministerial meetings”, na: <http://presidency.finland.fi/netcomm/news/showarticle742.html>.

teta, jer su jasno omeđen nacionalni teritorij (otok), općeprihvaćene pučke kulturne forme (glazba i ples) i, možda najvažnije, religija (katolicizam) bili u tu svrhu dovoljni (Barbour 2002: 37). Kao drugo, građa na temelju koje se irski učio u školama, uglavnom pjesme iz 17. st, uništavala mu je i ono malo društvenog prestiža i odbijala od njega nove, ne samo gradske generacije. Kada je 1922. Ustavom uz engleski proglašen službenim, bilo je 250.000 kompetentnih govornika, a 80 godina potom, ovisno o procjenama, najviše 90.000 iako čak 43% od četiri milijuna Iraca tvrdi da ga zna.

Sociolingvistika dobro poznaje takve kontradikcije, koje proizlaze iz dviju razina postojanja jezika u svakom društvu: komunikacijske i simbolično-identitetske. Oni koji u anketama tvrde da znaju irski zacijelo govore istinu i zacijelo se kao “dobri” Irci time ponose, ali čim se suoče s praktičnom komunikacijom, posežu za engleskim. Drugi je element korelacija jezičnog ponašanja tzv. prosječnih građana i političke elite. Javna jezična praksa elite utječe – iako ne jednoznačno – na jezičnu praksu nižih slojeva i mijenja percepciju jezika, ali ni to se ne zbiva u vrijednosnom i socioekonomskom vakuumu nego u korelaciji s drugim društvenim interakcijama.

U irskom slučaju to izgleda ovako: zemlja je dosad imala deset(ero) predsjednika republike i, stjecajem prilika, jednako toliko predsjednika vlade. Četvorica od prve petorice predsjednika republike dobro su vladali irskim i on je bio radni jezik u njihovim uredima, no pragmatičnija i tehnokratskija politička elita koja je stupila na scenu u šezdesetima uglavnom ga je samo natuerala, a sve je manje marila i za ustavnu

obavezu da se svi službeni spisi objavljuju i parlamentarni i vladini zapisnici, ako već ne i rasprave, vode na oba jezika; trojica tadašnjih predsjednika služili su se samo engleskim. Preokret nastupa s izborom Mary Robinson za predsjednicu (1990-1997), prve žene i prve osobe na toj dužnosti koja je svečanu nastupnu izjavu umjela izgovoriti na tečnom, modernom irskom, a dobro ga govori i njena nasljednica, aktualna predsjednica Mary McAleese. Slično je bilo i s premijerima, neovisno o stranačkoj pripadnosti: prvi su dobro znali irski i služili se njime, pa je uslijedilo dugo razdoblje nezainteresiranosti i neznanja, a promjena počinje baš s Ahernovim izborom 1997. Važno je ne samo znanje nego i javno vidljiv – i posljedično javno vrednovan – trud uložen u učenje: ne tako davno s mukom je na konvenciji Sinn Feina pročitao govor na irskome, a danas govori tečno i kompetentno, pa i ležerno, što je u Strasbourgu i pokazao.⁸

U međuvremenu je modernizirana nastava irskoga, formalni mu je status zakonski ojačan, a ustavno je i jači od engleskoga: taj je samo “službeni”, a irski je “nacionalni i prvi službeni” jezik, pa ako su dvije verzije nekog teksta u koliziji, mjerodavna je irska. Iako sociolingvisti i dalje radije govore o *preživljavanju* umjesto o *oživljavanju*, ima naznaka da se sve više mlade urbane populacije – a ona je uvijek ključna u takvim projektima – služi irskim u sve više komunikacijskih situacija. Sve to plus novoosnažena nacionalna samosvijest na podlozi rasta životnog stan-

⁸ Podaci o jezičnoj kompetenciji irskih političara na: http://en.wikipedia.org/wiki/Irish_language.

darda najzad daju ploda, što se onda prirodno očituje i potezima na razini EU, ali... Uvijek ima neko *ali*.

Osim što se kompetentno služe irskim i što su sutvorci *gospodarskoga čuda* u devedesetima, troje spomenutih državnika sutvorci su i mirovnog sporazuma 10. travnja 1998. kojim je u Sjevernoj Irskoj irskome priznat status službenoga, ali ni tu posrijedi nije bila realna komunikacijska potreba, jer ionako svi rabe engleski, pa ni identitetsko samopotvrđivanje, jer tamošnji su katolici "dobri" Irci i bez irskoga, po istim kriterijima koji vrijede na ostatku otoka, nego nadmetanje za simbolični kapital, odnosno trgovina identitetskim značenjima, i to tek kao reakcija na praksu konkurentne zajednice. Želeći i jezično iskazati svoj odjeliti politički identitet, protestantski su unionisti u pregovorima zahtijevali da se formalno prizna njihova regionalna varijanta škotskoga, pa su to morali i platiti, a cijena je bio pristanak da se jednak status prizna i "katoličkome" irskome. Tako su, uz ostalo, postavljeni trojezični javni natpisi: engleski, ulsterskoškotski i irski, i to baš kada se u Republici Irskoj s dotad obaveznih dvojezičnih, englesko-irskih, drugi dio sve češće počeo uklanjati, jer da ga ionako malotko razumije, čak da je opasan, jer odvlači pozornost vozačima.

Dakle, s jedne strane, Dublin nije mogao dopustiti da "okupirani" Irci dosegnu ili čak nadmaše one slobodne makar i u samo formalnoj afirmaciji irskoga, a s druge je afirmacija jezika u supranacionalnoj strukturi kojoj pripada i "okupator", a u kojoj ulsterskoškotski nema takav status, izravno jačala ne samo simbolični nego i politički kapital irskih katolika na sjeveru otoka.

No, kako je uopće nastao cijeli zaplet s irskim na razini EU, zaplet koji će u jednoj dimenziji omogućiti katalonskome i drugim bezdržavnim jezicima da se emancipiraju preko jednoga državnoga iako su posrijedi različite kategorije?

Odgovor je u tome što je Irsku u ranima sedamdesetima u EZ uvela upravo ona isključivo anglofona politička elita. Čak je ministar vanjskih poslova izričito i napismeno tražio od predsjednika Komisije neka se irski samo formalno uvrsti u službene, ali ne i u radne jezike, jer bi to "moglo rezultirati ozbiljnim teškoćama praktične naravi", drugim riječima, irski bi se političari barem u nekim prigodama morali služiti jezikom koji ne znaju i ne mare znati. K tome, čini se da se ta elita spremala ukinuti zakonsku obavezu poznavanja irskoga za ulazak u javne službe, što bi bilo gotovo nemoguće ako irski postane radnim jezikom u tijelima EZ (Ó Riagáin 2001: 36). Tako se od 1973. na nj samo prevode službeni dokumenti, ali ga nema npr. u Europskome parlamentu, pa je otud i onaj Ahernov pozdrav zastupnicima ostao nepreveden. No, otad su se počele razlikovati kategorije službenoga i radnoga jezika, koje uredbe Zajednice izvorno ne poznaju; taj će procijep s vremenom steći ključnu važnost i do danas ostati pravno nereguliran, kako pokazuju netom opisani sukobi.

Katalonski, međutim, nije državni jezik, pa formalno i ne može biti priznat u EU.⁹ U Francovo doba bio je, kao

⁹ U vezi s tim ima intrigantan paradoks. Katalonski je službeni jezik Andore i da piri-nejska državnica uđe u EU, ili čak da je ušla prije Španjolske, taj bi jezik automatski steo službeni status. U Strasbourgu bi se za-

i baskijski, zabranjen u javnoj upotrebi, pod prijetnjom globe i zatvora, te ismi-javan kao inferioran. Poslijefrankovski demokratski Ustav 1978. ustanovio je 17 autonomnih zajednica, a četiri jasno prepoznatljiva povijesna identiteta – Kastilja, Galicija, Baskija i Katalonija – definirana su (i) jezičnim kriterijem. Katalonski je tako, uz kastiljski, službeni jezik u trima upravnim cjelinama: Kataloniji, na Balearima i u Valenciji, gdje se naziva valencijskim. Za razliku od Iraca, Katalonci su pokazivali veoma visok stupanj lojalnosti jeziku, pa je takav “postojan stav dao katalonskom nacionalizmu čvrst temelj s kojega je mogao pokrenuti pregovarački proces sa središnjom vlašću”, dok su sa svoje strane političke elite u Madridu “iskoristile taj naglasak na kulturi da unaprijede svoje odnose s katalonskim elitama na stabilnoj osnovici” (Conversi 1993: 194).

Ali proces koji se jednom pokrene teško je zaustaviti da ne dođe do krajnjih konsekvencija, do toga, naime, da u novim konstelacijama moći i pregovaranja, u zamjenu za katalonsku potporu Europskom ustavu, španjolska država uvede u EU katalonski kao svoj jezik, makar još ne i u punom statusu radnoga.

snovale prevodilačke službe i govor Bernata Joana, iako nije Andorac, glatko bi ušao u službeni zapisnik, a i bez prijevoda razumio bi ga barem Borrell Fontelles. Šezdesetak tisuća Andoraca, koji stjecajem povijesnih okolnosti imaju državu, legaliziralo bi jezik 10 milijuna Katalonaca, koji stjecajem istih okolnosti nemaju državu, otprilike onako kako su, uvažavajući sve razlike, Austrijanci ulazeći u EU ondje, zahvaljujući Njemačkoj, već zatekli svoj jezik s cijelom pravnom i prevodilačko-tehničkom infrastrukturom.

Svi ti procesi teku pak u širokoj povijesnoj perspektivi europskih koncepta državne (*Staatsnation*) i kulturne (*Kulturnation*) nacije. U rano moderno doba jedna tendencija na Zapadu uspostavila je čvrstu vezu između jezika i države i nametala jedan idiom kao službeni za cijeli teritorij pod svojom političkom kontrolom, ne birajući sredstva da potisne regionalne idiome. Klasični su primjeri uredba kralja Franje I. iz 1539. o obaveznosti “francuskog” jezika, tj. jezika Dvora, Uredba o sjedinjenju Engleske i Walesa iz 1536. koja zabranjuje velški i dekreti španjolskoga kralja Filipa V. u početku 18. st. o upotrebi kastiljskoga u Aragonu, Valenciji, Majorci i Kataloniji. Na europskom istoku, gdje su se nacionalna kraljevstva konsolidirala sporije i bila slabija, uspon nekoga idioma u status nacionalnoga nije se odvijao toliko kroz državne, koliko kroz kulturne i vjerske institucije.

Tako se mogu slijediti dvije dominantne tradicije jezične politike: jedna kada se državno nameće neki idiom i druga, “potaknuta Lutherovom reformom i dijelom Tridentinskim koncilom, koja je odražavala humanističku tradiciju Erazma Rotterdamskoga u smislu da su svi kršćanski jezici jednaki” (Ruiz Vieytes 2001: 8). Ova potonja mogla bi se, iz hrvatske perspektive, nazvati i ćirilometodskom. U naše doba vidi se to iz načina na koji je 1985. u kontekstu hladnoratne podjele Europe i sve dublje krize u Jugoslaviji, koja je uključivala i obnovljene pokušaje instaliranja termina *hrvatskosrpski* u Ustav SRH, obilježena Metodova godina. I Crkva i državne institucije, npr. JAZU, uza sve razlike, isticale su i jednu zajedničku poruku, naime da su solunska braća “prvi digli na razinu univer-

zalnog načela pravo čovjeka da sa svijetom oko sebe komunicira na materinском jeziku”.¹⁰

Kako je vrući jezični krumpir bilo sve teže držati u rukama, EU ga je zapravo prebacila na Vijeće Europe, koje je 1992. donijelo *Europsku povelju o regionalnim i manjinskim jezicima*. Na snagu je stupila 1. ožujka 1998. kada ju je ratificiralo 14 zemalja, uključivši Hrvatsku. Prema njoj, posrijedi su jezici kojima se: 1) tradicionalno služe na teritoriju određene države njeni državljani koji čine grupu brojčano manju od ostatka populacije države, te koji su: 2) različiti od službenoga jezika ili jezika dotične države, što “ne uključuje ni dijalekte službenoga jezika dotične države niti jezike migranata”. Iako ne specificira koji jezici odgovaraju tim kategorijama niti donosi ikakav popis, da se i ne spominje ni sociolingvističke ne uvijek jasna distinkcija jezika i dijalekta, te arbitraran pojam “tradicionalne prakse”, što je ostavljeno svakoj državi na tumačenje, *Povelja* se u smislu koji nas ovdje zanima vratila institucionalnoj razini u EU kao ne manje vruć krumpir.

Pitanje jezične politike, od kojega je bježala ili puštala vremenu i navikama da ga riješe realno, ako već ne ide formalno, povratno se ukazalo bitno kompleksnijim i eksplozivnijim nego što ga javnost percipira. Broj kandidata za službene jezike raste ne samo s proširenjem Unije, koja će ih već 2007. s Rumunjskom i Bugarskom, imati 22, s time da potonja donosi i treće pismo, ćirilicu, nego još više iznutra, s afirmacijom regionalnih i manjinskih jezika,

¹⁰ Inoslav Bešker: “Velikan slavenske epohe”, *Vjesnik*, 06.04.1985, str. 12.

koji više ne ovise o formalnoj potpori središnje vlasti, tj. države, s kojom često nemaju snage pregovarati onako kako Katalonija može s Madridom, nego zahtjeve formuliraju i legitimiraju autonomno, izravno iz *Povelje*. Tako je samo pitanje vremena kada će supranacionalno priznanje u ovom ili onom obliku steći bretonski, korzički, sardski, frizijski, velški, lužickosrpski, alzaški (*alemanisch*), pa načelno i gradišćansko-hrvatski, koji ima vlastitu, autonomnu standardizaciju na čakavsko-ikavskoj dijalekatskoj osnovici...

V.

Treća razina jezične problematike u EU jest odnos prema onome jeziku koji je već *de facto* postao – mada to nitko ne želi javno priznati, još manje nekako formalizirati – europska *lingua franca*, tj. jezik opće komunikacije među pripadnicima političkih, intelektualnih, znanstvenih i drugih javnih elita.

Kada se baš želi odrediti točan datum početka ofenzive engleskoga na Europu, uzima se 28. lipnja 1919. kada je prvi put jedan multilateralni međunarodni ugovor u Europi, Versailleški sporazum, uz francuski kao dotad nedodirljiv jezik diplomacije, dobio i punopravnu službenu verziju na engleskome. Liga naroda, osnovana u siječnju 1920, bez SAD, službenima je proglasila francuski i engleski iako dvije kolonijalne sile nisu lako izišle nakraj s iranskim prijedlogom, koji je imao snažnu potporu Japana i niza malih zemalja, da to bude “politički neutralni” esperanto. Prava ekspanzija engleskoga počinje nakon Drugoga svjetskog rata, ali ipak Europska zajednica za ugljen i čelik, osnovana u siječnju 1951, samorazumljivo i bez posebne rasprave kao

TABLICA:

Jezici korišteni u primarnim tekstovima Europske komisije (u postocima)

Godina	Francuski	Engleski	Njemački	Ostali
1986	58	26	11	5
1989	49	30	9	12
1991	48	35	6	11
1996	39	45	5	12
1997	40	45	5	9
1998	37	48	5	10
1999	35	52	5	8

Izvor: Truchot 2003: 104

radni – i zapravo jedini – jezik svoje sve brojnije birokracije prihvaća francuski, i dalje neupitni jezik diplomacije. Od kraja rata nije bilo prošlo ni šest godina, pa Talijani i osobito Nijemci nisu ni pokušali promovirati svoje jezike, a Nizozemci – ni u zbroju s Flamancima – jednostavno nisu bili dovoljno brojčano jaki da nametnu svoje jezične interese.

Francuski je dominirao europskim institucijama više od 30 godina, sve do sredine sedamdesetih, kada se kao *lingua franca* počinje širiti engleski, u početku prilično sporo, s krajem osamdesetih sve brže i nezaustavljivije, ali francuski svejedno do ranih devedesetih ostaje najčešće korišten jezik, da bi tek – ili već – s krajem toga desetljeća engleski stekao prevlast. Smjenu predložuje tablica za ključnih 14 godina za Europsku komisiju kao instituciju koja proizvodi najviše tekstova, odnosno dokumenata (prije nedavnog proširenja 1,1 milijun stranica na godinu).

Tako dugotrajna opstojnost francuskoga “jedinствен je fenomen u suvremenoj međunarodnoj komunikaciji”, te “nema ni jednoga drugoga jezika koji se u kontekstu slobodna natjecanja bio sposoban oduprijeti engleskome u tome tipu komunikacije” (Truchot

2003: 103). Tri se razloga drže presudnima za takav uspjeh: 1) francuski je bio najzastupljeniji jezik u šest država utemeljiteljica: u trima službeni, a u ostalima strani koji se najviše učio; 2) među utemeljiteljicama nije bilo Velike Britanije – ili Irske ili čak Malte – da formalno uvede engleski jezik u sistem; 3) glavne institucije smještene su na francusko jezično područje: u samu Francusku (Strasbourg), te Luxemburg i Bruxelles. Stabilnosti statusa neosporno je pridonijelo i to što je administracija bila ustrojena po francuskome sustavu i što se moć dijelom zasnivala na upotrebi francuskoga, upravo onako kako se danas zasniva na znanju engleskoga.

Pristup Britanije (i Irske) EZ-u 1973. podudario se s konačnim globalnim usponom engleskoga u status jezika međunarodne komunikacije, što bi se, da i nije bilo spomenutoga proširenja, neizbježno odrazilo na status francuskoga u EU, možda manje na razini (polu)službenih dokumenata, ali sasvim sigurno u neformalnoj usmenoj komunikaciji i predraspravama. Tome bi pridonio još jedan činilac: na scenu je stupala nova generacija diplomata i službenika koji više, neovisno o podrijetlu, nisu bili školovani na francusko-

me modelu nego na američkim i britanskim sveučilištima ili u kontinentalnoj Europi na programima na engleskome.¹¹

Odnos prema ekspanziji engleskoga od početka je među članicama EU bio različit: na jednome kraju bile su Danska, Švedska i Nizozemska s krajnje liberalnim, praktičnošću motiviranim stavom, a na drugoj Francuska, koja se implicite, pa i eksplicite držala predvodnicom otpora, pri čemu je, međutim, sve češće reagirala nervozno i zapadala u protuslovlja.

Danas se, barem u Francuskoj, prijelomnicom u prodoru engleskoga ne samo *odozgo* nego i *odozdo* drži afera s kravljim ludilom 1996. S jedne strane, hitnost problema, kao i činjenica da se bolest pojavila u Britaniji, učinili su da je u vremenskoj stisci Komisija, čiji je predsjednik bio savršeno dvojezični (francusko-njemački) Luksemburžanin Jacques Santer, komunicirala isključivo na engleskome, a s druge su bezbrojne

i raznoliko motivirane grupe za pritisak, nastojeći utjecati na Komisiju i Europarlament, “bestidno zatrpavale tisak tekstovima napisanima na onome bazičnome angloameričkome koji je na putu da postane *integrirani volapük*, kako mu se rugao De Gaulle” (De la Guérivière 1997: 41).¹²

To je, dakako, selektivna perspektiva koja, namjerno ili ne, smeće s uma šire konstelacije. Posrijedi je proces koji u bitnim ishodištima, odrednicama i očitovanjima uopće ne ovisi o unutarnjim odnosima u EU, te se može govoriti samo o tome da ga neki bilo slučajni, bilo planirani, bilo kolektivni, bilo individualni postupak unutar nje načas ubrza ili uspori, a i to posve marginalno i zapravo samo na simboličnoj razini. Jednako vrijedi i za jedan drugi navodno prekretnički događaj, engleski govor kojim je Romano Prodi 10. prosinca 1999. u Helsinkiju otvorio skup šefova država ili vlada 15 članica EU, 10 kandidata, te Bugarske, Rumunjske i Turske. U tome su ga slijedili svi osim J. Chiraca, koji im je stalno dovikivao neka se služe materinskim jezikom, i rumunjskog predsjednika Emila Constantinescu, koji, doduše, nije govorio na materinskome, ali jest na francuskom, pa ga barem Chirac nije ometao!

Primjer Europske središnje banke znakovit je za dva aspekta problema. Prvo, pokazuje da lokacija i ustroj institucije ipak (više) nisu presudni: Banka

¹¹ Ovdje se ukazuje još jedan paradoks: da nije istodobno bilo Irske i njena Ustava (ili čak male Malte 30 godina kasnije), engleski strogo formalno gledano uopće ne bi mogao biti uvršten među službene jezike EZ, jer Britanija, osim što nema ustava, ne poznaje ni druge oblike državne regulative u jezičnim pitanjima, pa tako nema ni zakona koji bi engleski službeno promovirao u jezik javne komunikacije i odakle bi se automatski preuzeo u regulativu EU. Štoviše, postoje samo dva stara pravna akta koja izričito zahtijevaju njegovu upotrebu: jedan iz 1868. propisuje da formalne proklamacije Krune budu na engleskome, a drugi iz 1906. da mornari na britanskim brodovima moraju znati engleski (Škiljan 1988: 61). Ni Ustav SAD ne poznaje kategoriju službenog jezika.

¹² Volapük je umjetni jezik konstruiran u Njemačkoj 1879-1880, leksički većinom zasnovan na engleskom. Imao je dosta pristaša, ali ga je potisnuo lakši esperanto. Izvorno engleske i druge riječi preoblikovane su da su bile jedva prepoznatljive, što je lingvistički irelevantno, ali su ga mnogi baš zbog toga ismijavali.

je u Frankfurtu i modelirana je prema Bundesbanci, ali to nije nimalo pomoglo njemačkome da se ustali kao radni jezik. Formalno se, dakako, radi na svih 20 službenih jezika EU, a zapravo gotovo isključivo na engleskome, on je jedini koji se koristi u procesu odlučivanja i prevladava u vanjskoj komunikaciji, pri čemu Britanija uopće nije članica te institucije. Drugo, to je plastična ilustracija promjene područja koja su presudna za ekspanziju nekoga jezika: posrijedi više nije državna politika niti ugled visoke kulture nego ekonomija, financije i trgovina, a kada je riječ o kulturi, onda presuđuje masovna kultura i omladinske subkulture. Pojednostavnjeno ali u biti točno kazano, ključ je u tome što "bruto nacionalni proizvod zemalja u kojima je engleski prvi jezik čini barem polovicu svjetskog bruto nacionalnog proizvoda" (Siguán 2004: 133).

I dalje je posrijedi natjecanje za simbolične resurse koji predstavljaju socio-ekonomske vrednote. A ta se simbolika najlakše i najsugestivnije realizira kada poseže za kulturnopovijesnim sadržajima, za simboličnim kapitalom, dakle za elementima ukupnoga kulturnog pamćenja, tradicije i identiteta koji je zajednica nekad više, nekad manje sposobna razvojno kontekstualizirati i time stvoriti autohtonu i prepoznatljivu "razvojnu gramatiku". Ne čudi stoga što se u raspravama – ili svađama – o jezič-

nom režimu EU, barem u njihovu javnom aspektu, redovito čuju sintagme o Voltaireovu, Goetheovu, Homerovu ili Danteovu jeziku. One mobiliziraju emocije i pribavljaju potporu javnosti. Ali, danas su motivacije koje utječu na širenje jezika uvelike izvedbeno drugačije: ostajući primarno ekonomske, najradije se i dalje legitimiraju kulturom i kulturnim modelima, samo što su oni izravnije izvedeni iz ekonomske sfere i osmišljeni na drugačijim osnovama, za drugačiju publiku.

Simbolični i kulturni kapital koji utjelovljuju Homer, Dante ili Voltaire u tome uglavnom ne može pomoći, ali ima tko može: kada su potkraj sedamdesetih Armani i Versace redefinirali *image* Talijana, dotad percipirana kao brkata i bučna muškarca koji stalno gestikulira, podrazumijevalo je to i ikonografsku redefiniciju same Italije, a s time i redefiniciju statusa talijanskoga, koji je – bez ikakvih državnih inicijativa – počelo učiti sve više poslovnih ljudi, poduzetnika i tehničkih stručnjaka (Izzo 1998); kada je potkraj devedesetih kulminirao unutrašnji pritisak na Pariz da legalizira berberski, kojim u Francuskoj govori milijun i pol useljenika podrijetlom iz Alžira i Maroka, nemali udio u relativnom uspjehu imala je parola da je posrijedi "jezik Zinedinea Zidanea" (Chaker 2002: 11). A distribucija jezika i dalje će, dakako, značiti distribuciju moći, i obratno, u EU i drugdje.

LITERATURA

Barbour, Stephen (2002) "Britain and Ireland: The Varying Significance of Language for Nationalism", str. 18-43, u: Stephen Barbour – Cathie Carmic-

hael (ur): *Language and Nationalism in Europe*. Oxford: Oxford University Press

- Calvet, Louis-Jean (2002) *Le marché aux langues. Les effets linguistiques de la mondialisation*. Pariz: Plon
- Chaker, Salem (2002) *Berber, a 'Long-forgotten' Language of France*, na: http://www.utexas.edu/cola/france-ut/archives/chaker_english.pdf
- Conversi, Daniele (1993) "The Influence of Culture on Political Choices: Language Maintenance and its Implications for the Catalan and Basque National Movements", *History of European Ideas* 16 (1-3): 189-200
- De la Guérivière, Jean (1997) "Francophonie et Eurocratie", *Défense de la langue française*, 184, avril – mai – juin 1997: 39-41
- De Swaan, Abram (2001) *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity Press
- Izzo, Lucio (1998) *Modeli culturalli di diffusione delle lingue straniere*, na: <http://www.graffinrete.it/tracciati/storico/anno98/isra4.htm>
- Ó Riagáin, Dónall (2001) "The European Union and Lesser Used Languages", *International Journal on Multicultural Societies* 3 (1): 35-45
- Phillipson, Robert (2002) "International Languages and International Human Rights", *Esperanto-Dokumentoj*, 37: 1-23, na: <http://www.uea.org/informado/ed37-angla.html>
- Ruiz-Vieytez, Eduardo Javier (2001) "The Protection of Linguistic Minorities: A Historical Approach", *International Journal on Multicultural Societies* 3(1): 5-14.
- Siguan, Miquel (2004) *Jezici u Europi*. Zagreb: Školska knjiga
- Škiljan, Dubravko (1988) *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed
- Truchot, Claude (2003) "Languages and Supranationality in Europe: The Linguistic Influence of the European Union", str. 99-110, u: Jacques Maurais – Michael A. Morris (ur), *Languages in a Globalising World*. Cambridge: Cambridge University Press